

УДК 339.9

Шупрудько Н. В.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України

ПРАГМАТИЗМ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Представлено огляд сучасного стану розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Обґрунтовано необхідність досліджень у сфері фіскального державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності (ЗТД). Наведено практичні аспекти податкового регулювання експортно-імпортних операцій в Україні та теоретичні припущення щодо напрямів удосконалення фіскального регулювання. Представлено висновки щодо доцільності використання протекціонізму та лібералізму під час формування політики фіскального регулювання ЗТД в Україні.

Ключові слова: фіскальне регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, протекціонізм, лібералізм, експорт, імпорт.

Постановка проблеми. Дослідження стану та перспектив зовнішньоекономічної діяльності в Україні показало, що динаміка експортно-імпортних операцій, державного боргу та закордонних інвестицій є несприятливою. Економічне та політичне поглиблення відносин з ЄС практично не вплинуло на стан вітчизняного експорту та імпорту. Головну частку вітчизняного експорту займають товари з низькою доданою вартістю, що негативно позначається на конкурентоспромож-

ності національної економіки. Крім того, спостерігається від'ємне торговельне сальдо у сегменті торгівлі товарами [1].

Якщо розглянути ці тренди в перспективі, то з високою ймовірністю можна відзначити, що вони зберуться у середньостроковому періоді (один-три роки), що дає підстави говорити про подальше зростання державного боргу та скорочення платіжного і торговельного сальдо. З огляду на це, сучасний стан розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні є незадовільним та таким, що свідчить про необхідність проведення досліджень у цій сфері. Проте, незважаючи на несприятливі тенденції, все ж можна відзначити «перші симптоми» відновлення економіки, у тому числі у сфері зовнішньоекономічної діяльності. До них можна віднести зростання ВВП, уповільнення темпів росту державного боргу, зростання чистого притоку прямих закордонних інвестицій протягом останніх трьох років. Ця стаття розкриває практичні аспекти податкового регулювання зовнішньоторговельної діяльності та містить рекомендації щодо їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні присвячено чимало публікацій, які розкривають теоретичні та прикладні аспекти досліджуваної проблеми. Серед великої кількості науковців, які працюють у цьому напрямі, є такі учні, як В. Геєць, В. Семиноженко [2], Л. Федулова [3], Т. Шинкаренко [4], І. Крючкова [5], Т. Вахненко [6], Л. Антонюк [7], чії роботи присвячені дослідженню не тільки зовнішньоекономічної діяльності, а й загальним макроекономічним особливостям розвитку економіки, його структурному та динамічному аналізу, а також формулюванню рекомендацій щодо розбудови збалансованої системи державного регулювання. До закордонних експертів-науковців у сфері розвитку зовнішньоекономічної діяльності, структурного аналізу та фіскального регулювання можна віднести таких науковців, як С. Трунин [8], В. Melnikas [9] та P.J. Buckley, C.L. Pass, K. Prescott [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поточний стан наукових досліджень у сфері державного регулювання ЗТД, зокрема у сегменті фіскальної політики, можна описувати, наводячи незліченні наукові праці, які публікуються ще з початку ХХ ст., тоді коли роль уряду в регулюванні економіки вперше була поставлена під сумнів відомими теоретиками сучасної економічної науки Дж.М. Кейнсом та Ф. Хаєком. Тому у цій статті представлено лише загальний підсумок щодо поточного розуміння, яким має бути оптимальне фіскальне регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Проведені дослідження доводять, що результатом оптимізації фіскального регулювання має бути:

- створення умов для розвитку міжнародного підприємництва в умовах вільної конкуренції та зі збереженням національного виробника в сегменті малого, середнього та великого бізнесу;
- збереження національної економічної незалежності шляхом формування власного конкурентоспроможного виробництва;
- забезпечення макроекономічної стабільності та високих стандартів життя за рахунок домінування експорту над імпортом, зміцнення національної грошової одиниці та відсутності обмежень щодо переміщення вартості і робочої сили між країнами-партнерами тощо.

У науковій літературі пропонується безліч обґрунтованих теоретичних рішень, які покликані

збалансувати національну систему фіскального регулювання ЗТД, проте всі вони спираються на дослідження економік інших держав. Практичні аспекти податкового регулювання експортно-імпортних операцій в Україні представлено в науковій літературі в обмеженому обсязі, незважаючи на актуальність цієї проблеми. У цій статті не наведено «ідеальне» вирішення проблеми, проте відновлено наукову дискусію, яка має бути розпочата у «світлі» фіскальної реформи та занепаду зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Мета статті полягає у дослідженні прикладних аспектів практики фіскального регулювання ЗТД в Україні протягом років незалежності та наведенні власних рекомендацій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема податкового регулювання є однією з найбільш популярних у науковій літературі. Особливо актуальними ці питання є для України в контексті переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки. Із цього погляду необхідно розглянути дві концепції регулювання зовнішньоекономічних відносин: протекціонізм та лібералізм. Протекціонізм опирається на необхідність захисту національного виробника шляхом уведення економічних бар'єрів для закордонних виробників. Прикладами такої політики може бути митне регулювання, введення квот на імпорт, технічне та податкове регулювання. Лібералізм передбачає скасування економічних і технічних обмежень на здійснення зовнішньоекономічних операцій. Обидві концепції опираються на ринковий механізм та зазвичай використовуються на практиці як певний симбіоз заходів підтримки та стимулювання як внутрішнього виробництва, так і зовнішньоторговельної діяльності національних та закордонних суб'єктів господарювання.

Реалізація політики протекціонізму та лібералізму має бути системною та такою, що узгоджується із загальною державною політикою економічного регулювання. Наприклад, не варто запроваджувати протекціонізм як домінуючу доктрину регулювання зовнішньоекономічних відносин в умовах невисокої інвестиційної привабливості, оскільки це може спричинити погіршення рівня життя та призвести до монополізації деяких галузей економіки, які в умовах відкритої конкуренції могли би «загинуть». Із цього погляду не зайвим є зазначити, що головна мета створення держави – забезпечення благополуччя її громадян (Конституція України), тому політика державного регулювання має бути спрямована не на підтримку великого бізнесу, а на зростання рівня життя українців.

З іншого боку, лібералізм як домінуюча економічна доктрина може призвести до втрати економічної незалежності та втрати національного виробника. Тому її використання має узгоджуватися із загальними тенденціями розвитку кожної з галузей. Ці та інші аспекти дають підстави вважати, що застосування обох взаємно протилежних економічних доктрин у податковому регулюванні зовнішньоекономічної діяльності має відбуватися з урахуванням потреб економіки та з метою створення умов для комфортного життя громадян країни.

Прикладом доцільності запровадження більш високого рівня лібералізації в регулюванні товаропотоку з-за кордону є автомобільна галузь, яка за роки незалежності перетворилася на надзвичайно концентрований ринок, який контролюється декількома гравцями. З іншого боку, право на якісний автомобіль так і залишається нерезалізованим для середньостатистичного українця.

Економічне та технічне обмеження імпорту автомобілів пояснюється захистом національного виробника та збільшенням надходжень до бюджету. Проте за роки незалежності частка автомобілів вітчизняного виробництва значно скоротилася, що приводить до припущення про те, що політика протекціонізму на цьому ринку виявилася неефективною та такою, що потребує власної заміни на інші заходи стимулювання розвитку галузі.

Варто зазначити, що політика стимулювання експорту та обмеження імпорту не завжди є оптимальною, оскільки внаслідок непередуманих утруднень у системі зовнішньоекономічної торгівлі можливе створення дефіциту певних товарів на внутрішньому ринку. Прикладом цього може бути введення квот на експорт деяких видів сільськогосподарської продукції з України або зниження рівня оподаткування на імпорт енергоносіїв, палива, мастила, нафти, вітчизняні можливості виробництва яких не задовольняють внутрішні потреби. Тому політика податкового регулювання має узгоджуватися із внутрішніми макроекономічними процесам, сприяти поліпшенню інвестиційного клімату та створювати умови для покращення рівня життя громадян країн. Із цього погляду фіскальне регулювання зовнішньоекономічної діяльності слід розглядати як важливий елемент державної політики розвитку економіки, налагодження міжнародної співпраці, реалізації власної зовнішньоекономічної стратегії та створення умов для успішного захисту політичних, економічних, культурних та інших інтересів держави на міжнародній арені.

У практиці фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні найбільш вагомим податками, які сплачуються, є податок на прибуток та податок на додану вартість. Податок на прибуток сплачується суб'єктами господарювання, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, тоді як податок на додану вартість сплачується імпортерами на ввезені ними товари.

Згідно з Господарським кодексом України, податок на прибуток сплачують підприємства, які реалізують продукцію, країною походження якого виступає Україна. Це дає підстави вважати, що цей податок нараховуються для суб'єктів господарювання, які здійснюють імпорту діяльність на території України та є її резидентами або нерезидентами, а також для суб'єктів господарювання, які здійснюють експорт або реекспорт та є резидентами або нерезидентами України. Така практика фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності є актуальною для більшості країн світу. Відмінності полягають тільки у ставках податків та особливостях їх обліку.

Важливим у практиці фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності є забезпечення необхідного рівня прозорості системи збору та використання податків. Платники податків мають знати напрями використання коштів, які вони сплачують до державного бюджету, а також усі бажаючі повинні мати доступу до відкритої бази даних, яка зберігає детальні відомості про динаміку податкових надходжень та ставок податків, які діють у розрізі товарів, послуг і країн-партнерів. Це дає змогу забезпечити належний рівень суспільного контролю над використання коштів, які надходять із податків, створює умови для формування пропозицій з удосконалення системи фіскального регулювання ЗЕД та формує належний рівень довіри і розуміння економічних процесів в Україні з боку суспільства.

Важливим у механізмі успішної реалізації політики фіскального регулювання ЗТД є прозорість, оскільки вона відображає отримані результати, характеризує перспективи. Ці та інші результати дають змогу сформувати послідовність реалізації політики фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності (рис. 1).

Таким чином, на основі попереднього аналізу можна підсумувати, що успішна реалізація фіскальної політики базується на досягненні оптимального поєднання протекціонізму та лібералізму на всіх ринках, де має місце перетин кордону України. Деякі з товарів потребують зменшення податкового тиску на імпорт, для деяких, навпаки, більш раціональним є збільшення податкового навантаження. Критеріями прийняття того чи іншого рішення є рівень дефіциту на внутрішньому ринку, рівень життя громадян країни, показники росту вітчизняного виробництва товарів-субститутів для імпорту продукції. Ця політика має узгоджуватися з макроекономічним становищем, урахувувати індивідуальні зовнішні та внутрішні політичні особливості функціонування системи міжнародних відносин, а також відповідати необхідним вимогам до прозорості, надаючи широкий спектр інформації для аналізу та вдосконалення політики фіскального регулювання ЗТД.

Належний рівень прозорості дає змогу брати участь громадськості у формуванні фіскальної політики та її вдосконаленні, сприяє розумінню суспільства дій вищого керівництва країни, формує належний рівень довіри до виконавчої гілки влади. Успішна реалізація політики фіскального регулювання є неможливою без активної участі суспільства у цьому процесі, оскільки одними з головних причин розвитку тіншового сектору економіки є нерозуміння громадськістю наявної податкової політики та їх небажання стати частиною єдиної спільноти підприємців, які успішно функціонують в умовах прозорості.

Якщо детального розглянути рис. 1, то варто відзначити, що послідовність реалізації фіскальної політики регулювання зовнішньоекономічної діяльності складається з чотирьох важливих етапів, які формують єдиний цикл, у результаті чого відбувається оптимізація системи фіскального регулювання для найбільш повного виконання критеріїв її успішності. До цих критеріїв віднесено таке:

1) рівень дефіциту певних товарів на території України (маються на увазі ті товари, імпортозаміщення яких практично неможливе в короткостроковому періоді, прикладом можуть бути природні газ, нафта та деякі продукти її переробки). Збільшення податкового тиску на такі товари під час їх увезення на митну територію України може спричинити їх дефіцит, що призведе до зростання цін не тільки на ці товари, а й на багато інших. Наприклад, подорожчання бензину може призвести до зростання транспортних витрат, як наслідок, до інфляції на практично всі товари, особливо товари широкого вжитку;

2) рівень профіциту певних товарів на внутрішньому ринку України (маються на увазі товари, які знаходяться у надлишку, до них можна віднести деякі види сільськогосподарських культур та продуктів садівництва). Надлишок таких товарів на території України робить їх виробництво не вигідним, що призводить до збитків, «тінізації» галузі або взагалі її загибелі. Національна політика фіскального регулювання має бути спрямована на сприяння експорту таких товарів;

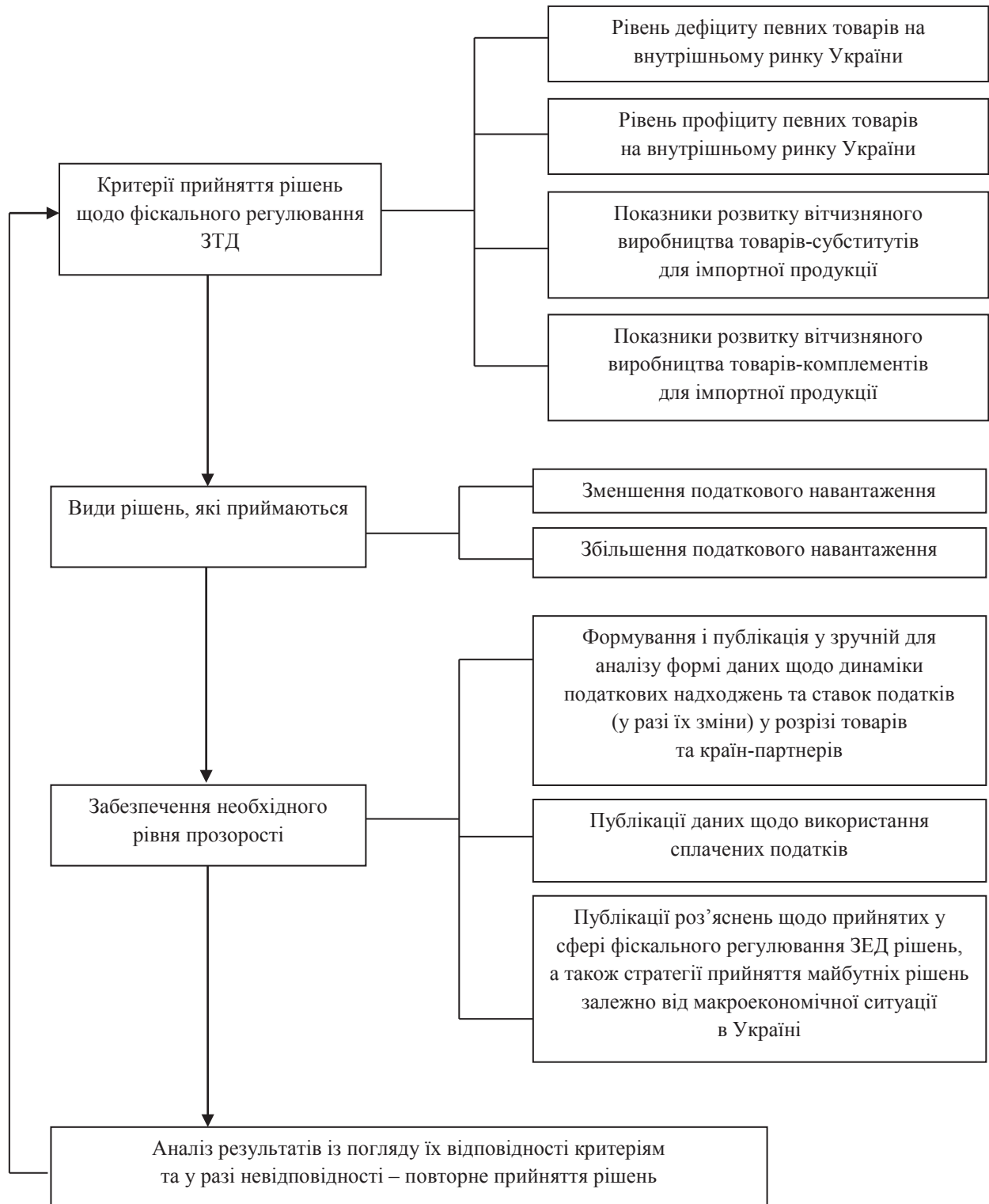

Рис. 1. Послідовність реалізації політики фіскального регулювання ЗТД

Джерело: складено автором

3) показники розвитку вітчизняного виробництва товарів, які замінюють імпортні аналоги, є одним із пріоритетних завдань державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності. Політика держави у вирішенні цієї проблеми повинна суперечити іншим критеріям тільки у тому разі, якщо це призводить до зростання національного виробництва імпортозамінних товарів, у іншому разі необхідне використання інших засобів стимулювання їх виробництва, оскільки збереження політики про-

текціонізму в умовах скорочення національного виробництва неминуче призводить до монополізації економіки та подорожчання цих товарів;

4) показники росту виробництва вітчизняних товарів-комплементів відображають рівень розвитку певних галузей економіки, які доповнюють імпортні групи товарів. Економічне обмеження імпорту може призвести до зменшення внутрішнього виробництва таких товарів-комплементів, тому політику протекціонізму слід застосовувати

з урахуванням обсягів скорочення національного виробництва товарів-комплементів, які доповнюють імпорту продукцію.

Висновки. Для виконання перелічених вище критеріїв успішності державної політики фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності можливим є прийняття двох типів рішень: протекціонізм або лібералізація. Протекціонізм передбачає ускладнення системи фіскального регулювання та збільшення ставок податків на імпортовані товари. Лібералізм передбачає спрощення системи податкового регулювання ЗТД та зменшення ставок податків. Прийняття рішення слід здійснювати відносно до певного виду товарів або їх групи з урахуванням рис національної економіки. Крім того, слід урахувувати вітчизняний вектор розбудови міжнародних зв'язків для уникнення торговельних суперечок із країнами-партнерами. Використання політики протекціонізму доцільно здійснювати тільки тоді, коли помітне

зростання національного виробництва імпортозамінних товарів, або тоді, коли це сприяє притоку прямих інвестицій з-за кордону.

Можливим негативним наслідком протекціонізму може бути зростання концентрації економіки, інфляції та зниження рівня життя в країні, тому його слід розглядати лише як тимчасовий захід. Своєю чергою, недоліками лібералізації може бути скорочення національного виробництва та втрата економічної незалежності за рахунок зростання впливу на економіку міжнародних компаній. Лібералізм слід застосовувати тоді, коли протекціонізм не призводить до виконання перелічених вище критеріїв, або тоді, коли рівень конкурентоспроможності національного виробництва є достатнім для того, щоб вітчизняні підприємства могли зберегти свої ринкові позиції. Конкуренція та вільні ринки є основою економічного розвитку в умовах розвинутої економіки, лібералізація може бути більш ефективною, ніж протекціонізм.

Список використаних джерел:

1. Світовий банк. Україна. Банк даних. URL: <http://api.worldbank.org/v2/uk/country/UKR?downloadformat=excel> (дата звернення: 15.08.2018).
2. Геєць В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України. Харків: Константа, 2006.
3. Федуллова Л. Технологічний розвиток економіки. Економіка України. 2006. № 5. С. 4–10.
4. Шинкаренко Т.П. Структурні зміни в економіці України: порівняння із загальносвітовими тенденціями. Економіка і прогнозування. 2006. № 1. С. 77–92.
5. Крючкова І.В. Структурні чинники розвитку економіки України. Київ: Наукова думка, 2004.
6. Вахненко Т. Товарний експорт України у системі світогосподарських зв'язків. Економіка України. 2006. № 6. С. 73–84.
7. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: Теорія та механізм реалізації: монографія. Київ: КНЕУ, 2004.
8. Трунин С. Структурный кризис и нелиберальная глобализация. Экономист. 2005. № 3. С. 27–33.
9. Melnikas V. The National Economy and Its Efficiency: Specialization, Economic "Oases" and Regional Clusterization. Ekonomika. 2004. № 66. P. 1–20.
10. Buckley P.J., Pass C.L. and Prescott K. Measures of International Competitiveness: A Critical Survey. Journal of Marketing Management. 1988. Vol. 4. № 2. P. 175–200.

Шупрудько Н. В.

Львовский государственный университет внутренних дел
Министерства внутренних дел Украины

ПРАГМАТИЗМ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВНЕШНЕТОРГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Резюме

Представлен обзор современного состояния развития внешнеэкономической деятельности в Украине. Обоснована необходимость исследований в области фискального государственного регулирования внешнеторговой деятельности ВТД. Приведены практические аспекты налогового регулирования экспортно-импортных операций в Украине и теоретические предположения относительно направлений совершенствования фискального регулирования. Представлены выводы о целесообразности использования протекционизма и либерализма при формировании политики фискального регулирования ВТД в Украине.

Ключевые слова: фискальное регулирование, внешнеэкономическая деятельность, протекционизм, либерализм, экспорт, импорт.

Shuprudko N. V.

Lviv State University of Internal Affairs
Ministry of Internal Affairs of Ukraine

THE PRAGMATISM OF FISCAL POLICY IN THE FIELD OF FOREIGN TRADE ACTIVITY IN UKRAINE

Summary

The results of the current state of foreign economic activity development in Ukraine are presented. The necessity of research in the field of fiscal state regulation of foreign trade activity of FTA is substantiated. The practical aspects of tax regulation of export-import operations in Ukraine are presented. Theoretical assumptions concerning directions of fiscal regulation improvement in Ukraine are given. The conclusions about the expediency of using protectionism and liberalism in formulating the policy of fiscal regulation of FTA in Ukraine are presented.

Key words: fiscal regulation, foreign economic activity, protectionism, liberalism, export, import.